

گونه شناسی نمای خانه های مسکونی دوره ی پهلوی دوم در شیراز

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵

کد مقاله: ۲۳۳۹۹

سحر صلاحی^۱، حامد مضطرزاده^{۲*}، خسرو موحد^۳،

هادی کشمیری^۴

چکیده

عدم هماهنگی در نمای بناهای مسکونی، باعث از بین رفتن فرهنگ در دوره معاصر شده است. هدف پژوهش گونه شناسی نمای خانه های دوره پهلوی دوم در شیراز می باشد. تحقیق از نوع کیفی بوده و تحلیل خانه ها بر اساس عناصر اصلی پژوهش با توجه به کیفیات آن ها، دسته بندی گردید و گونه شناسی صورت گرفت. نتیجه: سه نوع خانه وجود دارد: ۱- خانه های تلفیقی سنتی و مدرن در ابتدای دوره پهلوی دوم. تراس وسیع و یک تکه- استفاده از مصالح بومی- استفاده از احجام اصلی هندسی. ۲- خانه های سبک غربی. استفاده از عنصر راه پله در این منازل به عنوان عضوی از نما در اکثر خانه های این دوره مشهود است. ۳- خانه های نزدیک به دهه پنجاه تا شصت. نسبت پنجره ها به سطح در این دوره کمتر شده است. نماها هیچ یک شباهت ظاهری یکسانی به یکدیگر ندارند. مشخصه های اصلی نماها، افقی بودن سقف ها و بیرون آمدگی می باشد. پنجره ها دارای شبکه بندی های ریز در طبقه دوم هستند. از نظر مصالح اغلب فلزی می باشند. علاوه بر انواع پنجره ها عناصری از قبیل: ۱- حفاظ های طرح دار، ۲- فرم های خاص دزدگیر، ۳- تراس های خاص، ۴- شبکه بندی های خاص کنار دیوار ۵- نرده های متنوع.

واژگان کلیدی: گونه شناسی، نمای خانه مسکونی، دوره ی پهلوی دوم، شیراز.

۱- گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۲- استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

Hamed.moztarzadeh@gmail.com

۳- دانشیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۴- دانشیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

پس از خلع پهلوی اول، در اوایل دوره‌ی پهلوی دوم، فضای سیاسی کشور تغییر یافت. عصر طلایی معماری مدرن در این دوره آغاز گردید. معماری مدرن در دوره اخیر تحت لوای مدرن متعالی و متاخر ظاهر شد و تعداد بسیار زیادی ساختمان شاخص به این دو سبک معماری ساخته شد. تلفیق شیوه‌های معماری گذشته و معماری مدرن به صورتی بدیع و جدید در سبک نوگرایی ایرانی ظاهر شد (پولادی، ۱۳۹۴). در معماری این دوره و با گرایش باستان‌گرایانه در ظاهر بناها، ستون‌ها پایه ستون‌ها، نقوش حجاری و... به کار رفت؛ (طرح‌هایی همچون ترکی سازی، زیرزمین برجسته، و (ور کرسی) و کوره‌پوش با سقف‌های شیروانی و چوب پوش (تیر پوش) و بعداً طاق ضربی در بین تیر آهن با نماهای ساده استفاده شد (کیانی، ۱۳۸۳). با گسترش نوسازی و صنعتی شدن کشور، ساختار جمعیتی متحول و به تبع آن تحولاتی فرهنگی پدید آمد. ساختار جمعیتی متحول شد و به تبع آن تحولاتی فرهنگی پدید آمد. طبقات سنتی رو به افول نهادند و قشرهای جدید اجتماعی با تکیه بر جنبه‌های مختلف تجدد، وارد صحنه شدند. زندگی سیاسی و فرهنگی بر پایه‌ی دیدگاه‌های غیر سنتی بنیان گذاشته شد و روند اصلی زندگی فرهنگی این قشرها متمایل به تجدد خواهی سکولار گردید (پور اعتصامی، ۱۳۹۹). در دوره پهلوی دوم با ورود معماران و تحصیل کرده‌های اروپایی، معماری مدرن در شهر تهران ظهور گسترده‌ای به خود گرفته است. در این دوره معماران با تفکرات متفاوت از معماری مدرن و ارتباط آن با معماری سنتی ایران، سبک‌ها و طرح‌های متفاوتی ایجاد گردید در دوره پهلوی دوم با ورود معماران و تحصیل کرده‌های اروپایی، معماری مدرن در شهر تهران ظهور گسترده‌ای به خود گرفته است. در این دوره معماران با تفکرات متفاوت از معماری مدرن و ارتباط آن با معماری سنتی سبک‌ها و طرح‌های متفاوتی ایجاد کردند. اما با ورود انقلاب اسلامی رفته رفته معماری سنتی هرچه بیشتر به فراموشی سپرده شد و معماری غربی بر آن غالب شد (قبادیان، ۱۳۹۲). در عصر معاصر با وجود به پیشینه‌ای غنی در شهرسازی و طراحی جداره‌های ایرانی، هیچ اثری از زیباسازی فضاهای شهری و ارتباطشان با یکدیگر دیده نمی‌شود. عدم هماهنگی بین نمای بناهای مسکونی و جداره‌های شهری، باعث از بین رفتن فرهنگ در دوره معاصر شده است. همچنین هجوم غرب‌گرایی و نومدرنیته، عدم وجود وحدت بین معماران در طراحی و کمبود اطلاعاتی در ترکیب نماهای سنتی و معاصر و در آخر عدم همکاری نهادهای مربوطه گردیده است. این معضلات باعث ایجاد شده است که جداره‌هایی بی‌هویت، نماهایی آشفته، اغتشاشات بصری به همراه صدمات روحی، خستگی و افسردگی بین افراد جامعه را به همراه داشته باشد. امروزه، با نگاهی اجمالی به سیما و منظر شهری در شیراز معاصر می‌توان به راحتی آشفتگی را در بناها و بالاخص نماهای شهری مشاهده نمود. هویت طلبی و ملی‌گرایی، مباحث مطرح شده عصر معاصر می‌باشند که به طور واقعی و عمیق توسط طراحان، به دلیل چالش‌های اقتصادی منتج از سلیقه‌ی عمومی اعمال نشده‌اند و نتیجه‌ی آن ناهماهنگی و عدم تطابق واقعی با سلیقه و فرهنگ جامعه گردید. ایجاد قوانینی ساختارمند یکی دیگر از راه حل‌ها می‌باشد که منجر به تغییر رویه‌ی معماران و کارفرمایان می‌باشد. قوانینی که با فرهنگ و سنت‌ها همراه می‌گردد و می‌تواند هویت از دست رفته را در جداره‌های نابسامان شهری بازگرداند. در دوران پهلوی دوم تلاش‌هایی در این جهت صورت گرفت که شاید می‌تواند به عنوان راهنمایی در این راه در نظر گرفته شود. با توجه به اینکه قوانین هر زمان باید متناسب با همان عصر صورت گیرد؛ قابل تأمل است، که تعدادی از معماران معاصر به دنبال بازیابی وضعیت مطلوب شهری و یافتن راه حلی جهت ایجاد نقاط مشترک بین معماری مدرن و سنتی باشند. تلاش به منظور، توانایی ایجاد الگوی نمای معاصر، ایجاد وحدت بین معماران در تلفیق معماری سنتی و مدرن، ایجاد دسته‌بندی عناصر نماهای دوره پهلوی که با توجه به نزدیکی دو دوره انتخاب شده است و همچنین وجود بناهای مسکونی این دوران، تا حدودی می‌توان نیاز تحقیق را هموار سازد تا بتوان به هدف اصلی الگوی نمای مسکونی این دوره دست یافت.

۲- پیشینه و مبانی نظری تحقیق

با توجه به این مهم که دوره پهلوی دوم در نیم قرن گذشته ادامه داشته است. لذا با بررسی کتب و مقالات و حتی پایان‌نامه‌های وجود در سطح کتابخانه‌ها، هیچ منبع کامل و مکفی در خصوص گونه‌بندی نماهای دوره پهلوی دوم شیراز صورت نگرفته است. سریف ابرو در مقاله: Analysis based on fractal geometry of traditional housing facades: Afyonkarahisar traditional housing facade examples در سال ۲۰۲۲ هدف: تجزیه و تحلیل هندسه فراکتال هشت وجهی مسکن ملی آسیب دیده در کاراهیسار می‌باشد و نتیجه: نشان از حفظ اصالت این منازل دارد. زینب آیلا در سال ۲۰۲۱ در مقاله: An Analysis of the Plan and Facade Typologies of Boyabat's Traditional Turkish Houses به این نتیجه رسید که هدف: مطالعه فرهنگ مسکن سنتی خانه‌های سنتی بویابات و نتیجه آن: مستندسازی معماری بومی بویابات به حفظ بافت سنتی این شهرک کمک خواهد کرد. وانگ در سال ۲۰۲۰ با مقاله: Reconstructing facade semantic models using hierarchical topological graphs به این نتیجه رسید که یک رویکرد جدید مدل‌سازی و معنا شناسی نماها، در ساخت سلسله مراتبی نمودارهای توپولوژیکی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد این روش دارای دقت بالای ۹۰ درصد و

میانگین زمان ۶ ثانیه می‌باشد. آیودل در سال ۲۰۱۹ در مقاله Designing for Cultural Revival: African Housing in Perspective، به این نتیجه رسید که از طریق مروری بر ادبیات سیستماتیک، نگاهی انتقادی به چگونگی تأثیر فرهنگ دارد نتایج در سراسر آفریقا از ازیبن رفتن هویت فرهنگی و ضعیف افراد در این مورد را نشان می‌دهد. در ایران سارا برهن در سال ۱۳۹۹ در مقاله بررسی مسکن از دیدگاه نشانه‌شناسی، مورد مطالعاتی: خانه‌های دوره‌ی قاجار و مجتمع‌های مسکونی معاصر در شهر شیراز به این نتیجه رسید که نشان از چگونگی اثر عناصر معماری تأثیر پذیرفته از لایه معماری و فرامعماری در دو دوره تاریخی بر معانی دریافت شده توسط کاربران دارد. نورمحمد افشاری در سال ۱۳۹۹ در مقاله تحلیل کیفی بناهای عمومی معماری معاصر ایران در دوره پهلوی دوم با رویکرد تکتونیک معماری، با استفاده از مثلث سه سویه سازی استحکام و تأیید پژوهش از جهات مختلف بررسی شد. ثابت کرد که تکتونیک معماری با ابعاد سازه، پوسته، مصالح، جزییات و تأسیسات قابل تبیین است. فرهاد تهرانی در سال ۱۹۸ در مقاله سیر تحول اندام‌های اصلی خانه‌های تبریز از دوره قاجار تا دوره پهلوی دوم، نشان داد که بررسی ساختار فضایی و عناصر موجود در اندام‌های اصلی خانه‌ها، نما، و نیز اهمیت این عناصر و تحول آن‌ها در این ساختار مورد نظر است. بنظر می‌رسد در هیچیک از موارد تحقیق شده گونه‌شناسی در دوره پهلوی دوم و بالاخص در شهر شیراز در نماهای مسکونی صورت نگرفته است.

۳- مبانی نظری

۳-۱- گونه و گونه‌شناسی شکلی در معماری

گونه واحد اساسی تکامل، بیو جغرافیایی، انتخاب، سازگاری و گونه‌زایی است. گونه‌شناسی با رویکرد فلسفی-تاریخی در آموزش فرارشته‌ای معماری کاربرد دارد که روش‌های متفاوتی برای مطالعات تاریخی مربوط به خانه در آن وجود دارد در روش تاریخی تسلسلی بر اساس انتخاب و طبقه‌بندی انواع خانه در توالی تاریخی بنا شده است. ساختمان‌ها ممکن است در این روش با توجه به فرم عملکرد ساختار و ... تقسیم بندی شوند. هر خانه می‌تواند به انواع قبلی آن مربوط باشد؛ اما نه اینکه لزوماً به عنوان تکامل آن‌ها باشد در این روش جهت قرار گرفتن در یک نمونه دست‌یابی به تاریخ خانه‌ها، فاکتور مهم و حساسی است. انتقال اطلاعات پراکنده از دنیای معماری به ضمیر ناخودآگاه و محصول واحد آن، نمود عینی چیزی به نام «گونه» یا «تیپ» را داشته است. معمار به وسیله مفهوم گونه و عمل بر اساس آن پیوند بین حال و گذشته را به وجود می‌آورد؛ لذا در اینجا تاریخ معماری بناهای بومی مرجع اصلی آن‌ها می‌شود (معماریان، ۱۳۹۱). «دوران» از اساتید دانشکده پلی تکنیک پاریس در اواخر قرن هجدهم معیار شکل را برای گونه‌شناسی بناها ارائه کرد. روش گونه‌شناسی دوران فارغ از زمان مکان و سبک ساخت بوده و مبتنی بر تجزیه فرم بنا به شکل‌های پایه و بدست آوردن ترکیب‌های متنوع از طریق «تقارن، دوران، تکرار، بازتاب و حذف اجزای شکل» بوده است (سرمدی، ۱۳۹۸). در عوض در روش تیپولوژی شکلی ارائه شده توسط «کرایر»، سه شکل پایه به عنوان فرم‌های اولیه انتخاب شده و فرم‌های پایه با انواع سازه ترکیب می‌گردند. سپس تغییرات شکلی در هر کدام از فرم‌ها اعمال شده و در مرحله آخر، مصادیقی از تاریخ معماری جهان در ذیل شکل‌های تغییر یافته طبقه بندی می‌گردند. در گونه‌شناسی شکلی «استدمن»، تعداد نامحدودی پلان معماری بدون در نظر گرفتن معیار ارائه می‌شود، سپس عوامل محدود کننده مشتمل بر محدودیت‌های هندسی توپولوژیک و فرمی اعمال شده است. بطوری که این روند منجر به حذف تعدادی از احتمالات گردیده و گزینه‌های خاص‌تری بدست می‌آید (مشهدی، ۱۳۹۵). در این پژوهش از روش تسلسلی تاریخی استفاده می‌گردد تا بتوان نماهای مسکونی دوره پهلوی دوم را گونه‌بندی نمود.

۳-۲- تعریف و مفهوم جداره‌های شهری و نماها

جداره یا بدنه فضا بخش اصلی کالبدی یک فضا را تشکیل می‌دهد در حقیقت این عنصر کیفیت یک فضای وابسته را مشخص می‌کند و به آن مفهوم محیطی می‌بخشد. جداره تنها یک سطح بسته یا وجهی از یک بنا نیست؛ جداره ممکن است: یک سطح عمودی بدون باز شو باشد یا یک سطح عمودی با تعدادی باز شو باشد و تنها یک سری عناصر عمودی (ستون یا درخت)، یعنی سطح شفاف با امکان ارتباط بصری باشد (حقگو، ۱۳۹۹). در تعریف جداره‌های شهری باید بیان داشت که معمولاً واژگان متعددی در معرفی بدنه‌های شهری به جای یکدیگر به کار گرفته می‌شوند. هدمن معتقد است که منظر یک خیابان به صورت طولی و عرضی، به وسیله بدنه‌ها تعریف می‌شود که نسبت بدنه‌ها به عرض خیابان و ترکیبات جمعی آن‌ها حس فضایی متفاوتی را در بیننده ایجاد می‌کند (صلاحی و مضطرزاده، ۱۴۰۱). یکی از این مولفه‌های تأثیرگذار بر منظر شهری نمای ساختمان‌هاست. منظر خارجی بنا و عمارت، فن‌روسازی ساختمان و ساخت نمای عمارت، تعریف شده است. نما عاملی است که درون ساختمان را از بیرون آن جدا می‌کند و به طور مستقیم بر کارکرد و ارزش خیابان و میدان موثر واقع می‌گرداند (شویر حقیقی، ۱۳۹۵). پور جعفر و علوی در سال ۱۳۹۱، اینگونه بیان می‌دارد که: ۱- ارکان نما ۱- احجام: تعدد، ترکیب و ابعاد حجم، ۲- سطوح: بافت و جنس

سطوح، شکل و هندسه، ابعاد، تعدد سطوح و ترکیب آن‌ها ۲- اجزا نما: بازشوها، ورودی‌ها: موقعیت قرارگیری، شکل، تعدد و هندسه آن‌ها، ۳- خطوط نما: خطوط موجود در سطح، خطوط طبقات، خط بام و خط زمین، تزئینات و جزئیات معیارهای هماهنگی با بینایی و تبیین در نور و رنگ، وجود لبه‌ها، طبیعی بودن رنگ‌ها و سطوح، خطوط و سطوح نرم و منحنی می‌باشد ۴- انواع محیط بصری: محیط یکنواخت، محیط تهاجمی، محیط آسایش بخش (پور جعفر و علوی، ۱۳۹۱). همچنین در ادامه، اسدالله زاده و پاکزاد عناصر نما را ورودی‌ها، پنجره‌ها که خود شامل قاب، بخش‌بندی قاب می‌شود، ریتم‌های عمودی و افقی، لبه بام یا خط آسمان، سطوح پر و خالی، سبک ازاره، مصالح نما، تزئینات طبقه اول، لبه بام، دور پنجره‌ها و درب‌ها، جزئیاتی همچون بالکن‌ها، ستون‌ها، پله‌ها و غیره (کشانی همدانی، ۱۴۰۱ با اقتباس از اسدالله زاده و پاکزاده، ۱۳۹۶) نام برده است و در آخر محمدی خطوط نما را (خطوط افقی، خطوط عمودی، خط آسمان {خط بام، خط ترکیب، خط خرپشته}، خط اتصال به زمین، خط آسمان، بازشوها، ورودی، کنج، تراس (بالکن)، کنسول، پر و خالی، عرض قطعات، تناسبات، تزئینات، عناصر الحاقی (سایه بان‌ها، تابلوها، عناصر نورپردازی، تأسیسات و ...) و مصالح (سطوح کدر و شفاف، رنگ) (محمدی، ۱۳۹۵) بیان داشته است.

۴- پنجره

پنجره از انواع بازشوها در نمای ساختمان می‌باشد که معمول‌ترین شکل آن، نوع دو لنگه است. البته پنجره‌های کوچکی نیز به صورت یک لته می‌ساخته‌اند. هر لته روی پاشنه‌ای کوچک می‌چرخید که به قطعه‌هایی تقسیم می‌شوند. لنگه‌های پنجره غالباً به سمت درون باز می‌شوند. انواع پنجره شامل: در پنجره، ارسی، روزن، شبک و فخرمدین می‌باشد که در ادامه می‌توان استفاده از آن‌ها را در دوره پهلوی بررسی نمود (اسدالله‌پور، ۲۰۱۵).

۵- عناصر اصلی نماها

خط آسمان-ریتم‌های عمودی و افقی-ورودی‌ها-پنجره‌ها-تزئینات و مصالح-سقف-کنسول-پلکان(پله).

۶- کیفیات اصلی در نماها

عناصر کالبدی (مقیاس، همجواری، سادگی، پیچیدگی، ترکیب، گوناگونی)، عناصر بصری (هماهنگی، ریتم، همدیفی، تناسب و تداوم، زمینه، یکپارچگی، تضاد، تباین، خوانایی)، عناصر ذهنی (نظم، وحدت، تقارن، تعادل، وحدت و هویت بخشی، انعطاف). با توجه به مطالب بیان شده می‌توان از مولفه‌های اصلی نماها و همچنین کیفیتهای اصلی نماها در توضیح و بسط اطلاعات مورد نیاز در تحلیل‌ها استفاده نمود. در قسمت بعد به بررسی خانه‌های پهلوی دوم در شیراز پرداخته می‌شود (صلاحی و مضطرزاده، ۱۴۰۱).

۶-۱- معماری مسکونی دوره‌ی پهلوی دوم و ورود مدرنیسم در آن

در این نوع معماری، در گام نخست، نگرشی مبتنی بر تداوم معماری سنتی را می‌توان در انواع خانه‌ها مشاهده کرد. تقارن در این بناها بروز می‌کند و استفاده از هنر آجرکاری عمدتاً در دهه‌ی اول دوره‌ی پهلوی، نقشی عمده در پوشش بناها دارد. همچنین به دلیل اثرگذاری معماری مدرن اروپا در این عصر، تأثیر تزئینات سبک غربی نیز در آثار این دوره مشاهده می‌شود. اما در شیوه و نگرش دوم، تخت جمشید دوره‌ی هخامنشی به صورت الگویی برای معماری نوین این دوره درآمد. بالاتر قرارگرفتن ساختمان از سطح زمین، و نیز نمایش آشکار آن در وسط و محل ورودی ساختمان به منظور شاخص کردن بنا از مؤلفه‌های کالبدی این شیوه بود. یکی از دوران‌های شاخص تلفیق معماری غرب و ایران از آغاز دهه‌های سی و عمدتاً در دهه‌ی چهل و پنجاه شمسی بود. در این معماری همراه سعی در جهت تلفیق معماری بومی ایرانی و خصوصیات جهانی عصر مدرن در کالبد فیزیکی بنا داشت (جلیلی، ۱۳۹۴)؛ که همان شیوه سوم معماری نئوکلاسیک است. مهم‌ترین مؤلفه‌ی کالبدی این شیوه، استفاده از نشانه‌ها و عناصر خطی عمودی است. ستون‌ها و پنجره‌ها بیش‌ترین نقش را در این کاربرد داشته‌اند بر خلاف حرکت عمودی (نقش پنجره‌ها)، خود در جهت افقی کشیدگی دارند (میرزاحسینی، ۱۳۹۷)؛ شیوه چهارم در خانه‌های مسکونی نقشی نداشتند. در دوره پهلوی کم کم خانه‌ها از درون‌گرایی خارج شده، بنا به صورت حجمی خالص در محوطه حیاط قرار می‌گیرد. سبک معماری و آرایش ساختمان تغییر کرده و احجام هندسی، ساده‌تر خود را به نمایش می‌گذارند. این تغییر در فرم و ابعاد ورودی‌ها، پنجره‌ها، ستون‌ها و سرستون‌ها، پله‌ها و ... نمایان است (نصر، ۱۳۸۳: ۸۲)؛ فضاهای خانه‌های پهلوی دوم در شیراز چنین است: درآیگاه یا ورودی، رختکن، راهرو (کریدور)، سرسرا (هال)، سرویس‌ها شامل گرمابه و دستشویی (توالت)، اتاق‌های ناهارخوری (غذاخوری)، کار و مطالعه، نشیمن، سالن، راه پله، ایوانچه (بالکن)، مهتابی (تراس)، میانسرا (حیاط)، پادیاو (نورگیر، حیاط خلوت، پاسیو)، انباری و آتش‌خانه (شفاژخانه)

و ماندگاه (پارکینگ). (قبادیان، ۱۳۹۲): در دوره پهلوی دوم، آنچه که شاخص می‌شود بهره‌گیری بی‌پرده و تقلید بی‌قید و شرط از غرب و معماری مدرن (و به طور مشخص به کارگیری سبک بین‌الملل) است که در این فرایند وسعت کمی و ساخت و ساز گسترده را باید خاطر نشان ساخت (خسروی، ۱۳۹۵). طبیعی است که با دگرگونی در تمامی عرصه‌ها نگرش مردم به زندگی عوض شده نیازهای آن‌ها متفاوت می‌گردد. معماری نیز از این امر جدا نیست. شیراز نیز به عنوان یکی از شهرهای ایران با مهاجرت خیل عظیم روستاییان به شهر و نیاز آن‌ها به مسکن و پدیده‌ی افزایش جمعیت مواجه شده است. تمامی این اتفاقات در کنار تغییر نگرش مردم آن زمان و تغییر فرهنگ، زمینه را برای برونگرایی خانه‌های سنتی آن دوره فراهم نموده است (فهمی زاده، ۱۳۸۶). همچنین در رابطه با تزئینات در این دوره باید بیان داشت که فضای ورودی این خانه‌ها در دوره پهلوی دوم، مخصوصاً آن‌هایی که در کنار خیابان قرار می‌گرفتند، در میان یکی از جبهه‌های اصلی بنا و روی محور تقارن، طراحی و ساخته می‌شد. در دو سوی ورودی بعضی از خانه‌ها عناصر و شکل‌های تزئینی مختلفی از جمله ستون‌ها یا نیم ستون‌های تزئینی، طاق نماهای نیم دایره‌ای شکل، حجم‌های بیرون آمده و با پنجره‌هایی هلالی و سنتوری تخت، گاه به صورت تک عنصری و گاهی به صورت ترکیبی به چشم می‌خورد. ورودی خانه‌ها فاقد سکو بود. جرزهای دو سوی ورودی غالباً ساده و فاقد تزئینات پرکار و گاه مزین به سفال و آجر مهری بود. در اغلب خانه‌های این سبک درها فلزی و به شکل‌های متنوع، بدون کوبه و حلقه ساخته می‌شد (نخبر، ۱۳۹۸). اندام‌های خانه‌های پهلوی دوم در شیراز چنین است: درآیگاه یا ورودی، رختکن، راهرو (کریدور)، سرسرا (هال)، سرویس‌ها شامل گرمایه و دستشویی (توالت)، اتاق‌های ناهارخوری (غذاخوری)، کار و مطالعه، نشیمن، سالن، راه‌پله، ایوانچه (بالکن)، مهتابی (تراس)، میانسرا (حیاط)، پادیاو (نورگیر، حیاط خلوت، پاسیو)، انباری و آتش خانه (شوفاخانه) و ماندگاه (پارکینگ) (منتظر، ۱۳۹۴).

۷- روش تحقیق

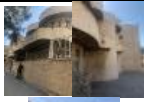
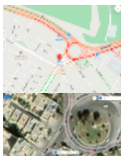
جهت بررسی مقوله تدوین الگوی طراحی نمای دوره پهلوی دوم، بهره‌گیری از رویکرد کیفی مبتنی بر روش تحلیل محتوا، انتخاب مطلوب‌تری برای رسیدن به هدف پژوهش می‌باشد. به منظور رسیدن به این مهم تحلیل کیفی نماها و عوامل ماندگاری تاریخی پرداخته می‌شود. به این ترتیب که ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و با توجه به پیشینه تحقیق و همچنین نظریه‌های اندیشمندان، معیارهایی به منظور شناخت عناصر نمای ساختمان‌های مسکونی در بناهای سنتی شناسایی می‌شوند. در ادامه مبتنی بر همین روش و مبتنی بر شیوه مشاهده و عکس برداری از خانه‌های شیراز، در دوره پهلوی دوم و با توجه به دوران گذار در خانه‌ها، دسته بندی اولیه‌ای صورت می‌گیرد. سپس از میان خانه‌های شناسایی شده، از طریق مشاهدات میدانی و عکس برداری می‌گردد و به منظور بررسی مکان خانه‌ها و انواع بازشوها، پله، کنسول، متریال، رنگ و بافت نماها در بناهای مسکونی این دوره و تحلیل نماها صورت گرفته که بر اساس عناصر بدست آمده در تحقیق (نمای خانه‌های مسکونی دوره پهلوی) و با توجه به کیفیات نما که از زیر مولفه‌های عناصر اصلی می‌باشند، جدولی تهیه می‌گردد تا تحلیل نماها در تمام ابعاد صورت گیرد. پس از آن با دسته‌بندی و تبدیل عناصر استخراج شده اصلی نماها، الگویی شکلی از عناصر نماهای این دوره تهیه می‌گردد و همچنین پنجره به منظور وجود بیش‌تر تاثیر در نمای این دوره نیز بررسی و دسته‌بندی می‌گردد. در آخر الگوی کاملی از نماهای دوره پهلوی دوم در شیراز ارائه می‌گردد.

۸- اطلاعات خانه‌های مورد استفاده در پهلوی دوم

به علت تعدد منازل و همچنین محدودیت‌های این پژوهش، تعداد ده خانه انتخاب می‌گردد و مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد. این اطلاعات در جدول به طور کامل دسته‌بندی شده است.

جدول ۳: اطلاعات شماری از خانه‌های مورد استفاده در پهلوی دوم؛ ماخذ: نگارندگان

مکان خانه	شمال و جنوب	غرب و شرق	خصوصیت مهم
۱- خانه شمس ابتدای بلوار جمهوری-بعد از خیابان ارم-سر نیش کوچه ۳۲	نمای شمال غربی رو به خیابان 	نمای شمال شرقی- در سمت جنوب هیچ نما و ساخت و سازی وجود ندارد. نمای غرب در حیاط می‌باشد. 	این ملک سر نیش کوچه قرار دارد و دو بر نما می‌باشد. خانه به صورت کرو ساخته شده است و در اواخر دوره پهلوی دوم در حدود سال های ۱۳۵۰ ساخته شده است . معمار آن مهندس شمس بوده است و
تعمیراتی در بنا صورت نگرفته است. تنها			

مکان خانه	شمال و جنوب	غرب و شرق	خصوصیت مهم	
	 	 	سبکی تلفیقی با معماری ایرانی و مدرن را دارا می‌باشد. 	آجرهای حفاظ ورودی خانه دوده زده و کدر شده است.
۲-خانه دو بر بین چنچه و جهاد سازندگی	 	 	این بنا یک منزل مسکونی عادی می‌باشد که دارای تراسی خاص و زیبا است و همچنین تعمیرات خاصی نیز در آن صورت نگرفته است. 	خانه در محور شمال غربی جنوب شرقی می‌باشد-نمای در به ساختمان شمال غربی و نمای در به حیاط جنوب شرقی
۳-خانه سر کوچه سروناز ارم کلینیک روان شناسی و مشاوره ابان	ضلع جنوبی روبه خیابان 	شمال شرقی و شرق-خصیصه اصلی این دوره که همان تراس های خاص در بناها هستند را نیز دارا می‌باشد. 	این خانه یکی از بناهای خاص در این دوره می‌باشد که در اواخر دوره پهلوی دوم به سبکی کاملاً مدرن ساخته شده است. 	پلان و نمایی خاص می‌باشد
۴- خانه دکتر جهاد سازندگی نیش کوچه	خانه ای بسیار زیبا به سبکی کاملاً مدرن در ده پنجاه ساخته شده است و مالک این خانه پزشکی سرشناس بوده که پس از انقلاب به خارج از کشور رفته است. در حال حاضر موسسه یوگا می‌باشد. 	 	نمای خانه مقدار زیادی تراس و بیرون زدگی و فرو رفتگی به سبکی کاملاً هماهنگ دارد. این بنا سه نیش است و هر طرف دارای نمایی خاص و زیبا اما هماهنگ می‌باشد.	ساخت خانه به سمت شرق و شمال و جنوب هست و سه بر نما سر نیش -محور شمال غربی جنوب شرقی-بر رو به حیاط(جنوب شرقی)بر مقابل حیاط شمال غربی و نمای بزرگتر در کوچه اصلی شرقی می‌باشد
۵- خانه دور میدان ابوالکلام کنار تک تاز	شمال شرقی- شمال 	شمال غربی-غرب 	این خانه سر سه نیش دور بلوار قرار دارد و نمای آن توسط راه پله اش شاخص شده است. بدنه نما سنگ سفید و در حال حاضر موسسه و فروشگاه کتاب در طبقات متفاوتش می‌باشد.	

مکان خانه	شمال و جنوب	غرب و شرق	خصوصیت مهم	
۶-خانه جاوید ۲۲ بهمن(پشت ارگ)معمار مهندس حقانی	سمت جنوب بنا 	 جنوب غربی 	این خانه یکی از زیباترین نماهای تلفیقی شهر شیراز را دارا می‌باشد که علاوه بر استفاده از تراس خاص و قوس در بدنه، تقسیم بندی پنجره ها و هماهنگی متفاوتی نیز در مجموع اراعه میدهد. در نگاه اول خانه ای مدرن و در هنگام توجه عناصری از معماری سنتی در آن دیده میشود.	خانه جهت اصلی در شمال شرقی قرار دارد
۷-خیابان قصرالدشت سر کوچه ۶۳		 شمال غربی	این خانه بر خیابان قصرالدشت قرار دارد. ردیف شیشه های کوچک کنار خیابان دید عمومی به فضای خیابان را نشان میدهد. این نما نیز تلفیقی میباشد.	نما با عناصر مختلف چون دایره و مستطیل و گوشه هایی از مثلث به مانند طراحی پلانی به یکدیگر وصل شده است.
۸-روبرو استخر برق	نمای جنوبی 	جنوب شرقی و شرق 	خانه به صورت مستطیل میباشد اما تراس آن سوراخ هایی در سقف خود به صورت دایره ای دارد.	خانه ای بسیار زیبا در یکی از کوچه های قصرالدشت که تراس آن شاید یکی از خاص ترین تراس های دوره خودش بوده است
۹-منوچهری خانه روبروی کوچه حجرى	 جنوب	جنوب غربی غرب	در این خانه از ترکیب پنجره ها و تراس مجموعه زیبایی از ردیفی عمودی به وجود آمده است که با قسمت های دیگر به زیبایی تلفیق شده است.	این خانه سه بر در سر یکی از کوچه های منوچهری قرار دارد و نمای اطراف را با زیبایی خود تحت تاثیر قرار داده است.
۱۰-خیابان منوچهری بر خیابان کوچه ۸ (خانه خان)	جنوب شرقی رو به خیابان زمستان نشین جنوب شرقی 	تابستان نشین شمال غربی 	این خانه در خیابان منوچهری واقع شده است و نبش کوچه قرار دارد. دارای فضای تابستان نشین و زمستان نشین میباشد و خانه ای اربابی بوده است.	قسمت انبار و اتاق های کمی در قسمت شمال غرب به منظور استفاده تابستان ها در نظر گرفته شده است این خانه تقریبا کاملا سنتی اجرا شده است.

۹- بحث و دسته‌بندی در مورد نمای خانه‌های دوره پهلوی دوم

همان‌طور که در مورد نماها در دوره پهلوی دوم صحبت گردید نماها در این دوره به سه دوره اصلی تقسیم می‌شوند.

۱- نماهای تا سال ۱۳۲۰ (معماری سنت‌گرای (مفاهیم معماری اسلامی، گرایش به معماری تاریخ‌گرا و معماری دوره ساسانی)) شعار منطق‌گرایی و عملکردگرایی - معماری استفاده از مصالح مدرن به خصوص سیمان و بتن، اسکلت بتنی، رعایت اصول بهداشتی، افزایش سطح شیشه در بازشوها، استفاده از احجام اصلی هندسی و اصول مدرن زیباشناسی. یک معماری مدرن ایرانی.

۲- نماهای تا سال اواخر دهه چهل (معماری مدرن) استفاده از مفاهیم معماری مدرن و سبک بین‌الملل تحت تأثیر ساختمان‌های بلندمرتبه بودند که توسط تکنولوژی پیشرفته مانند سیستم ساختمان‌های صنعتی، به کارگیری قطعات پیش ساخته، اسکلت فلزی (گاهی به صورت نمایان در نما)، سطوح شیشه‌ای وسیع به خارج از ساختمان، پلان باز، سطوح ساده و ... به وجود آمده بود.

۳- نماهای اواخر چهل تا اول انقلاب (معماری شبه مدرنیسم ایرانی) گرایش به تاریخ‌گرایی و بوم‌گرایی در قالب معماری مدرن)) این معماران در پی بازشناسی هویت معماری بومی که شاخصه آن ارتباط با زمان، مکان، ویژگی‌های فرهنگی، ... بود. در هنگام دسته‌بندی خانه‌ها در شیراز باید بیان داشت که خانه‌های (خانه‌خان-خانه دو بر در چنچنه و خانه روبروی استخر برق) را می‌توان در حیطه معماری تا سال ۱۳۲۰ که تحت تأثیر معماری تاریخ‌گرا و معماری مدرن با طعم و بویی ایرانی به شمار آورد. خانه‌های (خیابان ارم روان شناسی ابا ن - خانه جاوید خیابان ۲۲ بهمن- خانه دور میدان ابوالکلام- خانه خیابان منوچهری روبروی کوچه حجر) را می‌توان در دسته خانه‌های تا اواخر دهه چهل به حساب آورد و سبک بین‌الملل را برای آن‌ها تعریف نمود. خانه‌های (کوچه ۶۳ قصرالدشت- خانه دکتر و خانه شمس) را می‌توان در زمره خانه‌های اواخر دهه چهل تا قبل از انقلاب اسلامی به شمار آورد. در هنگام تعریف هر یک از دسته‌ها و مشخصه‌های اصلی آن‌ها می‌توان از مشخصه‌های اصلی و بارز خانه‌ها استفاده نمود.

در خانه‌های دسته اول: خانه خان دارای فضای تابستان نشین و زمستان نشین می‌باشد و خانه‌ای اربابی بوده است. قسمت انبار و اتاق‌های کمی به منظور استفاده تابستان‌ها در نظر گرفته شده است. خانه دو بر ساخت می‌باشد- بدون زیرزمین- با مقداری از عناصر اصلی در خانه‌های ایرانی و رنگ و بویی ایرانی.

خانه روبروی استخر برق دارای فضایی بزرگ و حیاطی وسیع می‌باشد اما تنها یک طرف ساخت هست و کم کم به سمت دوره جدیدتر و سال‌های آخر این دوره متمایل می‌باشد. تراس وسیع و یک تکه- استفاده از مصالح بومی- استفاده از احجام اصلی هندسی و اصول زیبایی‌شناسی از خصوصیات اصلی آن خانه به شمار می‌آید.

خانه دو بر در خیابان چنچنه- همان‌طور که از اسمش پیداست در دو طرف خروج و ورود صورت می‌گیرد و در هر دو طرف حیاط وجود دارد. درواقع خانه در میان دو حیاط وجود دارد. که استفاده فراوان از فضای حیاط در اصل ایرانی بودن فضاها بسیار تأثیرگذار است. این خانه به صورت ساده و یک طبقه اجرا شده است. نمای آن تنها با اشکال مربع دارای فرورفتگی و بیرون آمدگی‌هایی هستند که هنوز به مرحله سبک بین‌الملل نرسیده (ارتفاع و سطوح بزرگ و صاف) اما در ابتدای ورود به این مرحله می‌باشد. خانه دارای حوض و درخت کاری نیز می‌باشد.

در خانه‌های دسته دوم که تحت تأثیر سبک بین‌الملل ساخته شده‌اند، اغلب چند طبقه هستند. مانند خانه روبروی چهارراه منوچهری و خانه جاوید و خانه میدان ابوالکلام که همگی چندین طبقه هستند و بیشتر به کمیت اهمیت داده شده است. برعکس خانه‌های ایرانی که به فضا سازی و حیاط و طبیعت اهمیت داده می‌شود. این خانه‌ها تحت تأثیر شعار منطق‌گرایی و عملکردگرایی می‌باشند. باید خاطر نشان کرد که این نوع خانه‌ها یا دارای حیاط نمی‌باشند یا مشترک می‌باشند. نماها در این خانه‌ها به صورت حجم‌های بزرگ و کوچک در کنار هم و ترکیب احجام هستند. خانه‌ها اغلب عمودی هستند و یک تکه. برعکس نماهای ایرانی و دوره‌های قبل که به صورت چند تکه و افقی بودند. استفاده از عنصر راه پله در این منازل به عنوان عضوی از نما در اکثر خانه‌های این دوره مشهود است. تنها خانه جاوید در این قسمت توانسته است علاوه بر سایر خصوصیات که در این دوره بیان شد مقداری رنگ و بوی ایرانی به بنا بدهد که احتمالاً این بنا بیش‌تر به سمت دهه‌های اواخر چهل متمایل می‌گردد. استفاده از دودکش‌هایی در سقف یادآور بادگیر در خانه‌های ایرانی می‌باشد و ردیف و تکرار نیز از مشخصه‌های دیگر این ایرانی بودن می‌باشد.

خانه خیابان ارم سر کوچه سرو ناز. این خانه یکی از زیباترین خانه‌های موجود در شیراز از آن دوران می‌باشد. با توجه به اینکه خانه کاملاً به سبک بین‌المللی ساخته شده است و انسان را به یاد خانه آبشار رایت می‌اندازد. اما استفاده از چند عنصر در آن رنگ و بویی ایرانی را به آن داده است. یکی استفاده از اجر که هم بومی هست و هم مشخصه این دوران می‌باشد و دوم کشیدگی بنا به سمت افقی بودن و سوم ایجاد قرینگی در بعضی قسمت‌های نما تا حدود کمی توانسته است غربی بودن صرف را از نما دور کند. در تقسیم‌بندی سوم خانه کوچه ۶۸ قصرالدشت که در همان دهه‌های پنجاه ساخته شده است. رنگ و بویی ایرانی به خود گرفته است. خانه با ترکیبی از اشکال زیبای هندسی و تلفیق دیواره حیاط و ارتباط با طبیعت و بازتعریف خط افق در نماهای ایرانی

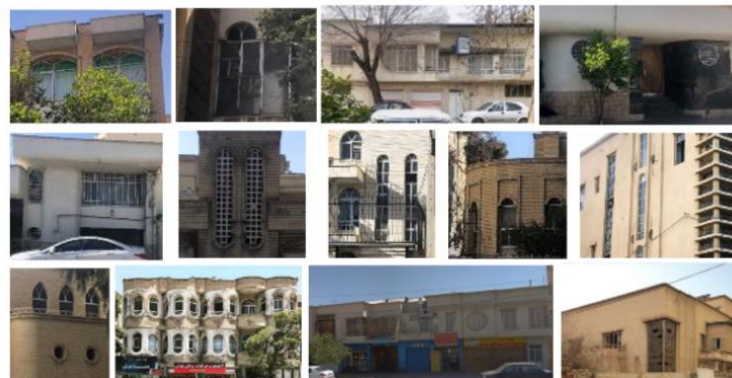
و همچنین استفاده از اصول تکرار و قرینگی در معماری ایرانی توانسته است بار دیگر معماری بومی را جایگزین معماری بین المللی کند و با ترکیب این دو بنایی ماندگار را به جا بگذارد.

خانه دکنر در خیابان جهاد سازندگی یکی از نماهای زیبا و جالب انگیز را در این دوره نشان می‌دهد. این خانه با استفاده از اشکال هندسی منظم و ترکیب و قرینگی همراه با افقی بودن نما و همچنین استفاده از عنصر طبیعت و حیاط و در آخر استفاده از تراس عظیم در طبقه اول و تراس‌های کوچک متعدد که نشانه این دوره می‌باشد. توانسته است زیبایی خاصی را بوجود آورد. خانه مهندس شمس نزدیک خیابان ارم در خیابان جمهوری قرار دارد. در این خانه از خطوط کرو استفاده فراوانی شده است. عنصر طبیعت و افقی بودن بنا به همراه حرکت خطوط کرو و آرام در بدنه توانسته است زیبایی چشم نوازی را بوجود آورد. اگرچه این خانه در قسمت نمایی شاید بیش‌تر به خانه‌های مدرن شباهت داشته باشد اما داخل آن شباهت بسیاری به خانه‌های سنتی ایرانی دارد. استفاده از سکوی ورودی در نما و حیاط سه طرفه نیز در امر فضا سازی بی تاثیر نبوده است.

در هنگام صحبت از نسبت نماها به کل باید بیان داشت که اکثرا بناها به همان شیوه سه قسمتی ساخته شده‌اند که در سایر دوران‌های معماری ایرانی وجود داشته است (نماها به سه قسمت اصلی تقسیم می‌شدند که عناصر در هر سه قسمت اکثرا قرینگی خود را حفظ می‌کردند) اما در این دوران یک هنجارشکنی نیز در یکی از نماها صورت می‌گیرد. (بناها اکثرا چند طرف نما دارند که این هنجارشکنی در نمای اصلی صورت می‌گیرد). نسبت پنجره‌ها به سطح در این دوره کم‌تر شده است به دلیل اینکه پنجره‌ها اغلب رو به خیابان باز می‌شوند. نماها هیچ یک شباهت ظاهری یکسانی به یکدیگر ندارند و نمی‌توان یک اصل کلی را برایشان در نظر گرفت. مشخصه‌های اصلی افقی بودن سقف‌ها و بیرون آمدگی در آن‌ها تنها در عنصر راه پله‌ها اتفاق می‌افتد. بدنه‌ها دارای خلل و فرج فراوان و ناهماهنگ به منظور نسبت‌ها هستند. تنها شباهت‌های اصلی در آن‌ها به عناصر اصلی نماها برمی‌گردد که در قسمت بعد در مورد آن‌ها صحبت می‌گردد.

۱۰- دسته‌بندی پنجره‌های نمای خانه‌های دوره پهلوی دوم

عناصر اصلی نمای خانه‌های پهلوی دوم را می‌توان به چند دسته متفاوت شامل: ۱- انواع پنجره‌ها (چوبی، رنگی چند ضلعی، رنگی کرو، رنگی ساده، فرم شبکه‌ای، پنجره های نقش دار، کرو، پنجره‌های بزرگ، پنجره با فرم‌های خاص)، تراس‌های خاص، سایه‌بان‌ها، زرده‌های خاص، تقسیم‌بندی نمود. که در ادامه به این تقسیم‌بندی‌ها پرداخته می‌شود.

شکل ۱: پنجره‌های با فرم خاص؛ منبع: نگارندگان

شکل ۲: پنجره‌های چوبی؛ منبع: نگارندگان

جدول ۶: پنجره‌های فلزی؛ منبع: نگارندگان

شکل ۳: پنجره با تقسیم بندی های بزرگ یا عمودی؛ منبع: نگارندگان

شکل ۳: پنجره با تقسیم بندی های بزرگ یا عمودی؛ منبع: نگارندگان

شکل ۴: پنجره های راه پله؛ منبع: نگارندگان

شکل ۵: حفاظ های طرح دار روی پنجره ها و درها؛ منبع: نگارندگان

شکل ۶: فرم‌های خاص دزدگیر روی پنجره‌ها و درها؛ منبع: نگارندگان

شکل ۷: تراس‌های خاص و سایه بان‌ها؛ منبع: نگارندگان

شکل ۸: شبکه‌بندی‌های کنار دیوار؛ منبع: نگارندگان

شکل ۹: نرده‌های خاص؛ منبع: نگارندگان

در هنگام صحبت در این نوع پنجره‌ها باید بیان داشت که از اشکال هندسی در آن‌ها استفاده شده است و اکثراً دو شکل مانند دایره و مربع یا مستطیل با یکدیگر ترکیب شده‌اند. پنجره‌ها دارای شبکه بندی‌های ریز هستند و در سطحی بالاتر از ساختمان که اکثراً در طبقات دوم هستند قرار دارند. پنجره‌های طبقه اول اغلب کوچک‌تر و تعداد کم‌تری دارند. از انواع این پنجره‌ها گاهی عمودی و گاهی افقی دیده می‌شوند اما اغلب به علت عنصر راه پله هل و نورگیرها در این قسمت یک سری پنجره عمودی در این قسمت دیده می‌شود. از نظر مصالح می‌توان آن‌ها را به گونه‌های فلزی و چوبی تقسیم نمود که در اکثر خانه‌ها از پنجره‌های فلزی استفاده شده است. پنجره‌های چوبی نیز مانند پنجره‌های فلزی دارای شبکه بندی فلزی کوچک می‌باشند. یا اینکه تقسیم‌بندی چوب در آن‌ها به صورت شبکه بندی صورت گرفته است. این نوع پنجره‌ها اغلب به صورت مربع یا مستطیل یا بدنه مربع با قوسی بالای سر هستند. همان طور که بیان گردید اغلب پنجره‌ها در این دوره فلزی می‌باشند. که در پنج نوع رنگی ساده، رنگی کرو، رنگی چند ضلعی، مشبک کرو و مشبک دسته بندی می‌شوند. پنجره‌های رنگی ساده مربع یا مستطیل هستند با تقسیم بندی‌های به ابعاد بیست یا سی در بیست یا پانزده بسته به نسبت کوچکی یا بزرگی پنجره که ابعاد بسیار بزرگ نشوند. (به علت ورود افراد). پنجره‌های کرو رنگی به چند حالت وجود دارند: ۱- مانند دوره‌های قبلی به صورت بالای پنجره‌ها با شبکه بندی شعاعی پر تعداد یا کم تعداد دیده می‌شوند ۲- به صورت پنجره‌هایی بزرگ‌تر در سطح بالاتری از زمین به با بدنه مستطیل سه یا چهار قسمت تقسیم

می‌شوند و با یک قوس در بالای آن‌ها. پنجره‌های چند ضلعی رنگی اغلب در راه پله‌ها دیده می‌شوند و به صورت‌های هشت ضلعی یا شش ضلعی کشیده و معمولی و یا مربع ترکیب با چند ضلعی‌های ساده دیده می‌شوند. نوع دیگر در این دسته پنجره‌های مشبک کرو می‌باشند که اغلب با بدنه‌ای ساده و یک قوس در بالای آن‌ها مشاهده می‌شوند. این نوع پنجره‌ها دارای شبکه‌بندی‌های ریز فلزی هستند که به صورت مربع یا مربع مستطیل به ابعاد حدوداً پانزده در پانزده یا بیست و ده در سی یا چهل دیده می‌شوند. نوع دیگر پنجره‌های مشبک هستند که به همان صورت پنجره‌های کرو هستند فقط با بدنه‌ای ساده می‌باشند. البته گاهی در این نوع پنجره‌ها تنوع هندسی نیز مانند مستطیل باریک در بدنه نیز دیده می‌شود. از انواع دیگر پنجره‌ها می‌توان پنجره با تقسیم‌بندی‌های بزرگ یا عمودی را نام برد که اغلب در طبقات بالایی ساختمان‌ها و گاهی بسیار کم در زیرزمین‌های رو به خیابان دیده می‌شوند. این نوع پنجره‌ها فلزی و به صورت مربع یا مربع مستطیل می‌باشند. نوع دیگر پنجره‌ها همان طور که از قبل اشاره گردید به پنجره‌های راه پله‌ای مربوط می‌شوند. در این نوع پنجره‌ها اغلب به صورت عمودی در ارتفاع یا چند ضلعی‌هایی تبدیل شده به مربع بزرگ یا عمودی و یا به صورت ترکیب مربع و مثلث در بدنه‌های طبقه اول و دوم دیده می‌شوند. علاوه بر انواع پنجره‌ها عناصر مهم دیگری نیز در بدنه‌های نمای این ساختمان‌ها دیده می‌شوند مانند: ۱- حفاظ‌های طرح‌دار روی پنجره‌ها و درها که به انواع گوناگون و طرح‌های متنوع دیده می‌شوند (خطوط مورب، چند ضلعی، خطوط عمودی و افقی و شبکه بندی های خاص) ۲- فرم‌های خاص دزدگیر روی پنجره‌ها و درها: این نوع فرم‌های فلزی به صورت‌های بسیار متنوع دیده می‌شوند (خطوط مورب، ترکیب خطوط کرو و مورب، ترکیب خطوط افقی و عمودی کرو و گاهی چند ضلعی‌های نامتقارن یا خاص به صورت فلس‌های ماهی یا گاه طرح‌های سنتی یا شبکه بندی ریز شبیه به گل) ۳- تراس‌های خاص: یکی از انواع عناصر بخصوص در این دوره مربوط به تراس‌های خاص نماها می‌باشد. در این نوع از تراس‌ها می‌توان اغلب به فرم‌هایی چون: فلزی‌های شبکه‌بندی شده با فرم خاص در قسمت نرده‌ها، پیش‌آمدگی (تراس) بسیار بزرگ و غیر معمول در بالای سر در به عنوان تعریف ورودی یا تراس‌هایی با سوراخ‌هایی در سقف با اشکالی از قبیل دایره و مستطیل و همچنین تراس‌هایی به صورت قوس‌دار و پهن به منظور استفاده و نشستن و یا تراس‌هایی کوچک در زیر یا بالای پنجره‌های بدنه خارجی ساختمان‌ها با اشکال خاص اشاره نمود. البته باید خاطر نشان کرد که تعدادی از این گزینه‌ها (تراس‌ها) بیش‌تر به سایه‌بان شباهت دارند تا به تراس. ۴- شبکه‌بندی‌های خاص کنار دیوار: این نوع شبکه‌بندی که خاص دوره پهلوی دوم می‌باشد با گونه‌هایی از قبیل: شبکه‌بندی سوراخ دار به فرم شش ضلعی‌های سنتی که تقسیم‌بندی داخلی دارند. (این نوع شبکه‌بندی در ابتدا ریزتر و سپس درشت می‌شوند و در اواخر دوره به فرم دایره‌ای نزدیک‌تر شده است). ۵- آخرین نوع از عناصر الحاقی در این دوره و شاید یکی از مهم‌ترین‌ها مربوط به نرده می‌باشد. در این دوره تقریباً تمام خانه‌ها دارای نرده هستند و اکثراً انواع متفاوتی از یکدیگر دارند و البته افقی هستند و در راه پله‌ها، جلو پنجره‌ها، کنار دیوارهای خارجی ساختمان و یا قرنیز پشت بام‌ها دیده می‌شوند و اشکال کاملاً متقارن و تکرار شونده. گاهی بسیار ریز و مشبک با طرح‌های سنتی و گاهی متوسط با طرح‌ها و اشکال متفاوت هندسی و گاهی نیز با ابعاد بزرگ‌تر به اشکال با فرم‌های خاص و متقارن دیده می‌شوند.

۱۱- نتیجه‌گیری

خانه‌ها به سه قسمت اساسی تقسیم می‌گردند. ۱- خانه‌های تلفیقی سنتی و مدرن در ابتدای دوره پهلوی دوم. تراس وسیع و یک تکه- استفاده از مصالح بومی- استفاده از احجام اصلی هندسی و اصول زیبایی‌شناسی از خصوصیات اصلی ان خانه‌ها به شمار می‌آید. ۲- خانه‌های سبک غربی (بین‌الملل). اغلب چند طبقه هستند با حیاط مشترک و تحت تاثیر شعار منطق‌گرایی و عملکردگرایی می‌باشند. نماها در این خانه‌ها به صورت حجم‌های بزرگ و کوچک در کنار هم و ترکیب احجام هستند. خانه‌ها اغلب عمودی هستند و یک قسمتی. استفاده از عنصر راه پله در این منازل به عنوان عضوی از نما در اکثر خانه‌های این دوره مشهود است. ۳- خانه‌های نزدیک به دهه پنجاه تا شصت. این خانه‌ها رنگ و بویی ایرانی به خود گرفته است. که با ترکیبی از اشکال زیبایی هندسی و تلفیق دیواره حیاط و ارتباط با طبیعت و بازتعریف خط افق در نماهای ایرانی و همچنین استفاده از اصول تکرار و قرینگی در آن توانسته است بار دیگر معماری بومی را جایگزین معماری بین‌المللی کند. اکثراً بناها به همان شیوه سه قسمتی ساخته شده‌اند اما در این دوران یک هنجارشکنی نیز در یکی از نماها صورت می‌گیرد. نسبت پنجره‌ها به سطح در این دوره کم‌تر شده است به دلیل اینکه پنجره‌ها اغلب رو به خیابان باز می‌شوند. نماها هیچ یک شباهت ظاهری یکسانی به یکدیگر ندارند و نمی‌توان یک اصل کلی را برایشان در نظر گرفت. مشخصه‌های اصلی افقی بودن سقف‌ها و بیرون آمدگی در آن‌ها تنها در عنصر راه‌پله‌ها اتفاق می‌افتد. بدنه‌ها دارای خلل و فرج فراوان و ناهماهنگ به منظور نسبت‌ها هستند. تنها شباهت‌های اصلی در آن‌ها به عناصر اصلی نماها برمی‌گردد که از اشکال هندسی در آن‌ها استفاده شده است و اکثراً دو شکل مانند دایره و مربع یا مستطیل با یکدیگر ترکیب شده‌اند. پنجره‌ها دارای شبکه بندی‌های ریز هستند و در سطحی بالاتر از ساختمان که اکثراً در طبقات دوم هستند قرار دارند. پنجره‌های طبقه اول اغلب کوچک‌تر و تعداد کم‌تری دارند. از انواع این پنجره‌ها گاهی عمودی و گاهی افقی دیده می‌شوند اما اغلب به علت عنصر راه پله‌ها و نورگیرها در این قسمت یک سری پنجره عمودی در این قسمت دیده می‌شود. از نظر مصالح اغلب

فلزی می‌باشند. که در پنج نوع رنگی ساده، رنگی کرو، رنگی چند ضلعی، مشبک کرو و مشبک دسته‌بندی می‌شوند. پنجره‌های کرو رنگی به چند حالت وجود دارند. پنجره‌های چند ضلعی رنگی اغلب در راه پله‌ها دیده می‌شوند و به صورت‌های هشت ضلعی و یا شش ضلعی کشیده دیده می‌شوند. از انواع دیگر پنجره‌ها می‌توان پنجره با تقسیم‌بندی‌های بزرگ یا عمودی را نام برد که اغلب در طبقات بالایی ساختمان‌ها و گاهی بسیار کم در زیرزمین‌های رو به خیابان دیده می‌شوند. نوع دیگر پنجره‌ها همان طور که از قبل اشاره گردید به پنجره‌های راه‌پله‌ای مربوط می‌شوند. در این نوع پنجره‌ها اغلب به صورت عمودی در ارتفاع یا چند ضلعی‌هایی تبدیل شده به مربع بزرگ یا عمودی و یا به صورت ترکیب مربع و مثلث در بدنه‌های طبقه اول و دوم دیده می‌شوند. علاوه بر انواع پنجره‌ها عناصر مهم دیگری نیز در بدنه‌های نمای این ساختمان‌ها دیده می‌شوند مانند: ۱-حفاظ‌های طرح‌دار روی پنجره‌ها و درها که به انواع گوناگون و طرح‌های متنوع دیده می‌شوند. ۲- فرم‌های خاص دزدگیر روی پنجره‌ها و درها-۳- تراس‌های خاص: فرم‌هایی چون: فلزی‌های شبکه‌بندی شده با فرم خاص در قسمت نرده‌ها، تراس‌های بسیار بزرگ و غیر معمول در بالای سر در به عنوان تعریف ورودی یا تراس‌هایی با سوراخ‌هایی در سقف با اشکالی از قبیل دایره و مستطیل و همچنین تراس‌هایی به صورت قوس‌دار و پهن به منظور استفاده و نشستن و یا تراس‌هایی کوچک در زیر یا بالای پنجره‌های بدنه خارجی ساختمان‌ها با اشکال خاص اشاره نمود. ۴- شبکه بندی‌های خاص کنار دیوار: با گونه‌هایی از قبیل: شبکه بندی سوراخ دار به فرم شش ضلعی‌های سستی که تقسیم بندی داخلی دارند. ۵- آخرین نوع از عناصر الحاقی نرده‌ها می‌باشد. در این دوره تمام خانه‌ها دارای نرده هستند و در راه پله‌ها، جلو پنجره‌ها، کنار دیوارهای خارجی ساختمان و یا قرنیز پشت بام‌ها دیده می‌شوند با اشکال کاملاً متقارن و تکرار شوند.

منابع

۱. منتظر، مریم و کامیار، مریم، ۱۳۹۴، مقایسه خانه سستی و مدری در شیراز (نمونه موردی خانه های دوره قاجار و پهلوی دوم)، کنفرانس بین المللی معماری، شهرسازی، عمران، هنر و محیط زیست؛ افق های آینده، نگاه به گذشته، تهران، <https://civilica.com/doc/607333>
۲. برهن، پروا، محمد، و نصر. (۲۰۲۰). بررسی مسکن از دیدگاه نشانه‌شناسی، مورد مطالعاتی: خانه‌های دوره‌ی قاجار و مجتمع‌های مسکونی معاصر در شهر شیراز. معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۳۱-۵۲ (۳۱) ۱۳. 10.22034/AAUD.2020.113257
۳. افشاری، نورمحمد، کلهرنیا، و نوری. (۲۰۲۰). تحلیل کیفی بناهای عمومی معماری معاصر ایران در دوره پهلوی دوم با رویکرد تکنیک معماری. باغ نظر ۹۳-۱۱۰، ۱۷ (۹۰) 10.22034/BAGH.2020.191552.4187
۴. معاریان، غلامحسین و طبرسا، محمدعلی، ۱۳۹۲، گونه و گونه شناسی معماری. دو فصلنامه معماری و شهرسازی ایران، ۱۰۳-۱۱۴ (۲) <https://doi.org/10.30475/isau.2014.61978>
۵. معاریان، غلامحسین. ۱۳۹۱. سیری در مبانی نظری معماری. تهران: انتشارات سروش دانشمهدوی نژاد، محمدجواد منصورپور، مجید، مسعودی نژاد.
۶. مشهدی، علی، امین‌پور، احمد، ۱۳۹۶، تدوین فرآیند و شخص‌های موثر بر گونه‌شناسی معماری با معیار ویژگی‌های ترکیب‌بندی (نمونه‌موردی: بناهای تاریخی شهر اراک)، فصلنامه مدیریت شهری، پیاپی ۴۸، ۱۸۶-۱۷۳. <http://ijurm.imo.org.ir/article-1-1950-fa.html>
۷. سلطانی محمدی، مهدی، رئیس، مهدی، و فهامی، مهسا. ۱۳۹۵، گونه شناسی آسیاب های قناتی نایین. مسکن و محیط روستا، ۳۵ (۱۵۶)، ۱۲۷-۱۴۶. magiran.com/p1657556
۸. جلیلی، رضا، نوروز، مهدی. ۱۳۹۴، مطالعه تطبیقی برخی آموزه‌های تعلیمی در اندرزنامه‌های پهلوی و برزنامه (بخش کهن)، پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی، ۶ (۲۰)، ۴۸-۳۱.
۹. میرزاحسینی، مرتضی، سلطان زاده، حسین. ۲۰۲۱. تبیین نقش معماری نازی بر معماری بناهای دولتی ایران (دوره پهلوی اول، بین سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰). باغ نظر، ۱۸ (۹۵)، ۶۱-۷۴. 10.22034/BAGH.2020.227689.4521
۱۰. رنجبر، محمد، ۱۳۹۹، مزیت های انتخاب مصالح (هوشمند) در جداره بیرونی اماکن مسکونی، نخستین همایش ملی مسکن پایدار، تهران، <https://civilica.com/doc/1045218>
۱۱. حق جو، امیر، سلطانزاده، حسین، تهرانی، فرهاد، و آیوازیان، سیمون. (۱۳۹۸). سیر تحول اندام های اصلی خانه‌های تبریز از دوره‌ی قاجار تا اواخر دوره‌ی پهلوی دوم. صفحه ۱۲۱-۱۴۰ (۳) magiran.com/p2054626
۱۲. قبادیان، وحید، و رضایی، محمود. (۱۳۹۲). نخستین میدان مدرن شهر تهران بررسی دگردیسی تاریخی فضایی میدان های کهن تهران تا دوره مدرن. پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش های جغرافیایی)، ۴۵ (۴)، ۱۷۷-۱۹۶. SID. <https://sid.ir/paper/139034/fa>

۱۳. قبادیان، وحید، کیانی، مصطفی. ۱۳۹۲. خاستگاه معماری مدرن در تهران بررسی و شناخت اولین بنای سبک معماری مدرن در پایتخت کشور، نامه معماری و شهرسازی، ۶(۱۱)، ۳۹-۵۸. <https://www.doi.org/10.30480/aup.2013.110.58-39>
۱۴. پوراعتصامی، زهره، ۱۳۹۹، مقدمه ای بر تحلیل تأثیر نفوذ فرهنگی غرب بر معماری مسکونی معاصر ایران در دوران قاجار و پهلوی، نشریه پژوهش در هنر و علوم انسانی. شماره ۳(۲۶)، ۶۲-۵۱. <https://civilica.com/doc/1242788>
۱۵. پولادی، فاطمه، عبدالله زادگان، معصومه. ۱۳۹۴، روند شکل گیری معماری مدرن نقش جنبش فوتوریسم در ارتقاء معماری مدرن، اولین کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، یزد، دوره ۱. <https://civilica.com/doc/1037234>
۱۶. طاهری سرمد، فائزه، عینی فر، علیرضا، شاهچراغی، آزاده، ۱۳۹۸، مقایسه ی تطبیقی گونه شناسی سازمان فضایی و عناصر کالبدی دوره های قاجار و پهلوی خانه های سنتی شهر کرمانشاه، پژوهش های باستان شناسی ایران (نامه باستان شناسی)، دوره ۹، شماره ۲۳، ۱۴۹-۱۶۸. <https://civilica.com/doc/1037234>
۱۷. حقگو، فاطمه، و ناصری، غلام حسین. (۱۳۹۹). بازیابی مولفه های معنایی موثر بر طراحی نماها و جداره های شهری در راستای انعکاس احساسات ناظران (محدوده مورد مطالعه منطقه دو تهران). معماری شناسی، ۳(۱۶)، ۰۰-۰۰. <https://sid.ir/paper/527466/fa>
۱۸. پورجعفر، محمدرضا، و علوی بالامعنی، مریم. (۱۳۹۱). استخراج معیارهای هماهنگی و ناهماهنگی نماهای ساختمان با دستگاه بینایی انسان با توجه به اصول بوم شناسی بصری. معماری و شهرسازی ایران، ۴(۴)، ۵-۱۸. <https://sid.ir/paper/250934/fa>
۱۹. کتاب معماری و شهرسازی شیراز در دوره پهلوی (انتشارات روزنه کار، تهران) - ۱۳۸۳ - فارسی (ص ۸۲)
۲۰. معروفی، ناصر، ۱۳۹۷، بررسی شکل گیری نماهای دوره پهلوی اول در جداره خیابان تربیت تبریز، کنگره بین المللی علوم مهندسی و توسعه شهری پایدار، <https://civilica.com/doc/810598>
۲۱. فهیمی زاده، حسین، معماران مکتب ساز، ص ۱. ۱۳۸۶.
۲۲. منتظر، مریم و کامیار، مریم، ۱۳۹۴، مقایسه خانه سنتی و مدرنی در شیراز (نمونه موردی خانه های دوره قاجار و پهلوی دوم)، کنفرانس بین المللی معماری، شهرسازی، عمران، هنر و محیط زیست؛ افق های آینده، نگاه به گذشته، تهران، <https://civilica.com/doc/607333>
۲۳. کشانی همدانی، مینا، ۱۴۰۱، مروری بر تجربه «طرح پیرایش، مرمت و ساماندهی جداره های شهری» (مورد مطالعه: اصفهان، خیابان علم الهدی و خیابان عسکریه)، <https://civilica.com/doc/1606850>
۲۴. مجید خسروی نیک، مجله فرهنگ اندیشه، سال سوم، شماره ۱۰ - بیل، جیمز، تابستان (۱۳۸۳)، الگوی روابط قدرت در نخبگان سیاسی ایران، ترجمه
۲۵. عطارد، فرانک، و کاشی، حسین. (۱۳۹۲). عناصر تشکیل دهنده نما و جداره ساختمان و شهر. همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان. <https://sid.ir/paper/863015/fa>. SID.
۲۶. تکریمیان، علی، ۱۳۹۵، پنجره و نقش آن در معماری، دومین کنفرانس بین المللی عمران، معماری محیط زیست و مدیریت شهری، <https://civilica.com/doc/517983>
27. Okuyucu, Ş. E., & Baştaş, M. S. (2023). Analysis based on fractal geometry of traditional housing facades: Afyonkarahisar traditional housing facade examples, Turkey. Applied Nanoscience, 13(3), 2489-2505.
28. Eruzun, Z. A. K., & Saatçi, S. (2021). An Analysis of the Plan and Facade Typologies of Boyabat's Traditional Turkish Houses.
29. Wang, Y., Fan, H., & Zhou, G. (2020). Reconstructing facade semantic models using hierarchical topological graphs. Transactions in GIS, 24(4), 1073-1097.
30. Ikudayisi, A. E., & Odeyale, T. O. (2021). Designing for cultural revival: African housing in perspective. Space and Culture, 24(4), 617-634.
31. Salahi, S., & Moztaazadeh, H. (2023). Providing Design Solutions of Urban Facades Based on the Aesthetics Principles of Colors, Case Study: Afifabad Street, Shiraz. Space Ontology International Journal, 12(1), 61-75.